

Cécil von Renthe-Fink og grænsespørgsmålet

Af MOGENS ROSTGAARD NISSEN

I slutningen af juni 1936 ankom Cécil von Renthe-Fink til København som ny tysk gesandt i Danmark. Det fik betydning for det dansk-tyske forhold generelt, og det fik en særlig betydning for det tyske mindretal i Sønderjylland og dets ønske om en grænseændring.¹ Forfatteren fortæller i denne artikel om Cécil von Renthe-Finks forhold til det tyske mindretal og til grænsespørgsmålet i tiden som tysk gesandt i Danmark før og under Besættelsen.

Cécil von Renthe-Fink var en tysk diplomat af den gamle skole. Da han kom til Danmark, havde han været tilknyttet den tyske udenrigstjeneste i omkring 25 år, og han var meget præget af Weimar-republikkens udenrigs- og sikkerhedspolitik. Han havde gennem årene opbygget et meget stort netværk inden for Auswärtiges Amt (AA)² – det tyske udenrigsministerium – og han havde rigtig gode kontakter til ledelsen i ministeriet. Det fik betydning for Renthe-Fink både før, under og efter den tyske besættelse af Danmark.

I denne artikel er fokus rettet mod Cécil von Renthe-Finks forhold til det tyske mindretal og grænsespørgsmålet i den periode, hvor han var gesandt³ i Danmark. Det vil sige i perioden fra sommeren 1936 til september 1942, hvor han blev kaldt tilbage til Berlin i forbindelse med den såkaldte »Telegramkrise«. Det er således i højere grad en artikel om gesandten, gesandtskabet og AA, end det er en artikel om det tyske mindretal. Der argumenteres for, at mindretallet og især grænsespørgsmålet var et irritationsmoment for ham i hele perioden, fordi det kunne give problemer i forhold til hans og AA's interesser i Danmark. Interesser, der inden den tyske besættelse af Danmark primært var rettet mod at skabe gode forbindelser mellem Tyskland og Danmark og mellem Tyskland og de øvrige nordiske lande. Under Besættelsen var det især et spørgsmål om at bevare ro og orden i Danmark. Hovedvægten er lagt på perioden op til Besættelsen og den første periode under Besættelsen, mens de seneste par år, hvor han var gesandt i Danmark, stort set er fraværende, idet grænsespørgsmålet spillede en meget lille rolle i den periode. Fokus er rettet mod

Den tyske gesandt Cécil von Renthe-Fink (th.) og den tyske general Himer foran Det tyske Gesandtskab på Kastelsvej i København kort tid efter Besættelsen den 9. april 1940. Renthe-Fink fik først kendskab til det tyske angreb på Danmark den 8. april 1940 om aftenen. Generalmajor Himer var dagen før blevet præsenteret for ham som en embedsmand fra Luftfartsministeriet. Foto: Frihedsmuseet.

grænsespørgsmålet, mens øvrige forhold vedrørende mindretallet er forbigået.

I artiklen argumenteres der ud fra en opfattelse af, at Renthe-Fink overordnet fulgte de politiske anvisninger fra AA, men at han havde et vist spillerum at udfylde. Det gjorde sig især gældende i den første periode efter det tyske angreb på Danmark den 9. april 1940. Der var ingen tysk masterplan for, hvordan det besatte Danmark skulle styres. Det gav Renthe-Fink store muligheder for at påvirke udformningen af besættelsespolitikken i Danmark, hvilket han forstod at udnytte. Man kan derfor ikke betragte ham som en grå tysk embedsmand, der neutralt fulgte anvisningerne ovenfra. Han deltog i høj grad i det politiske spil i Danmark før og under Besættelsen. Både i forhold til danske politikere og myndigheder og i forhold til forskellige tyske myndigheder i Berlin og i Danmark.

I artiklen benyttes primært Renthe-Finks personlige arkivalier fra henholdsvis AA, Berlin og Bundesarchiv, Koblenz.⁴ I det politiske ar-

kiv i AA er der desuden benyttet arkivalier om »Nordschleswig« i årene 1935-40.⁵ Desuden benyttes beretningen fra Den parlamentariske Kommission i bind XIV, ligesom de trykte arkivalier herfra anvendes. I Bundesarchiv ligger der et udkast til Renthe-Finks erindringer, som i et vist omfang benyttes i denne artikel. Han gik i gang med at skrive erindringerne i 1951-52 – først som håndskrevne udkast, der senere op gennem 1950'erne blev nedskrevet på maskine. Desværre havde han en håndskrift, det ikke har været muligt at tyde, hvorfor det kun er de maskinskrevne tekster, der er anvendt. Han har selv oplyst, at han blev opfordret til at skrive sine erindringer af AA, og at formålet fra starten var, at de skulle udgives. Derfor må man læse dem med meget kritiske briller, fordi de flere steder fremtræder som Renthe-Finks forsøg på at påvirke sit politiske eftermæle. Desuden er der blandt disse arkivalier korrespondance og materiale vedrørende diverse afhøringer af ham i årene efter krigen, da han sad interneret i Danmark.

Der er gennem årene skrevet en del om Renthe-Fink, og han kan dårligt betegnes som overset inden for dansk historieforskning. Men det har udelukkende været som en del af andre undersøgelser, at han er blevet inddraget. Der er således ikke tidligere skrevet egentlige biografier om ham, ligesom der ikke er foretaget undersøgelser, der er baseret på hans beslutninger og handlinger. Det gælder også med hensyn til hans forhold til det tyske mindretal. Der er i litteraturen om det tyske mindretal i 1930'erne og under Besættelsen en tendens til, at det ikke særligt præcise udtryk »Berlin« bliver brugt om beslutninger og pålæg, der kom ovenfra fra den tyske regering. Dermed sondres der ikke mellem de interesser, som forskellige politiske aktører i det nazistiske hierarki havde i forhold til Nordslesvig og grænse-spørgsmålet. Det er således sjældent, at Renthe-Finks interesser og strategier er blevet vurderet i denne sammenhæng.

Det er især anden generation af besættelsestidshistorikere, der har beskæftiget sig med Renthe-Fink. Henrik Nissen har i sin afhandling fra 1973 vurderet Renthe-Finks forhold til den danske samlingsregering i 1940, herunder især hans betydning i forhold til de politiske kriser i løbet af det første besættelsesår. Dermed vurderes hans betydning for udviklingen af det dansk-tyske samarbejde i den indledende fase af Besættelsen.⁶ I Henning Poulsens afhandling fra 1970 var fokus rettet mod Renthe-Fink og gesandtskabets kontakter til de danske nazister og yderliggående højrekredse.⁷ Det er også Poulsen, der har

skrevet den korte biografi om Renthe-Fink i Gads leksikon *Hvem var hvem 1940-1945*. Poulsen ser ham som det tyske udenrigsministeriums forlængede arm i Danmark, der grundlæggende fulgte de instruktioner, han fik fra Berlin.

Ud over de to er der naturligvis mange andre historikere, der har forholdt sig til Renthe-Finks rolle i forbindelse med det tyske angreb på Danmark den 9. april 1940. Desuden har den israelske historiker, Leni Yahil, vurderet Renthe-Finks betydning for de danske jøder under Besættelsen.⁸ Hun har en tendens til at overtage hans egen udlægning af, at han havde været de danske jøders beskytter. Senest har den tyske historiker, Corinna Frantz, skrevet en kort biografi til *Neue Deutsche Biographie*, hvor perioden i Danmark som gesandt og rigsbeholdmægtiget ironisk nok fylder meget lidt i forhold til tiden før og efter.⁹ Derimod er Renthe-Fink stort set ikke behandlet i den store udredning om AA og det tyske diplomati i den nazistiske periode, men flere af hans nære kolleger er blevet undersøgt med meget kritiske briller.¹⁰

Cécil von Renthe-Fink – perioden inden han kom til Danmark

Cécil von Renthe Fink blev født i 1885 i Breslau i det nuværende Polen.¹¹ Begge forældre tilhørte den preussiske adel, og hans familie havde gennem flere generationer tilhørt overklassen. I 1917 giftede han sig med den højadelige Gräfin Christa von Vitzthum, der i 1946 oplyste, at familien Renthe-Fink havde mistet syv store familieejendomme med tilhørende kunstsamlinger i Sachsen og Schlesien, fordi disse områder kom til at høre under Polen.¹² Han gik på det elitære kostgymnasium Klosterschule Rossleben ved Leipzig, inden han begyndte at læse jura og nationaløkonomi ved universiteterne i München, Berlin og Geneve. I 1906 blev han dr. jur. ved universitetet i Jena med en afhandling om omsætteligheden af aktier i bjergværker ifølge den preussiske bjergværkslov.¹³ Han var i årene 1907-09 tilknyttet den tyske koloni i Tsingtau/Quingdao i Kina, inden han i 1911 afsluttede det retsvidenskabelige studium med »2. juristischer Prüfung«.

Renthe-Fink blev fastansat ved udenrigstjenesten i juni 1913, hvor han blev tilknyttet gesandtskabet i Konstantinopel. I løbet af 1. Verdenskrig var han rundt om gesandtskabet i Bukarest, inden han i foråret 1919 kom til Bern, hvor han var under fredsforhandlingerne.

Renthe-Fink og Stauning i samtale ved et møde i Dansk-Tysk Forening den 13. januar 1941. Fotograf: K. Lund Hansen, Politiken. Copyright: Nationalmuseet. Renthe-Fink havde gode kontakter til den danske regering, især til P. Munch og Stauning. Det fik stor betydning i månederne efter den tyske besættelse, hvor grundlaget for samarbejdspolitikken blev skabt. Foto: Frihedsmuseet.

Han har formentlig ikke spillet nogen stor rolle, men blev dog benyttet som et sendebud til AA i Berlin. I februar 1921 blev han overført til gesandtskabet i Paris, hvor han blev udnævnt til Legationsrat. Han var således på blot otte år avanceret til at blive en højtstående diplomat ved et af de vigtigste tyske gesandtskaber overhovedet.¹⁴

I løbet af de næste år var Renthe-Fink meget direkte involveret i internationalt politisk samarbejde. I juli 1923 blev han udnævnt til generalsekretær i Elben-kommissionen, der var en institution, der skulle sikre den internationale sejlads på Elben. Som en del af Versailles-traktatens bestemmelser blev det besluttet, at de tyske floder skulle være åbne for international sejlads, og Renthe-Fink kom således i meget direkte kontakt med diplomater fra andre lande.¹⁵ Kort efter at Tyskland blev medlem af Folkeforbundet, blev han fra begyndelsen af januar 1927 tilknyttet forbundets politiske sekretariat i Geneve. Folkeforbundet var en international institution, som blev etableret efter

afslutningen af 1. Verdenskrig som en vigtig del af fredsbestemmelserne. Formålet var at sikre fred og frihed gennem internationalt samarbejde. Tyskland blev først medlem af forbundet i efteråret 1926 og forlod det igen i oktober 1933 efter den nazistiske magtovertagelse. Renthe-Fink arbejdede således i det politiske sekretariat i hele den periode, hvor Tyskland var tilknyttet Folkeforbundet. I løbet af disse år var hans øverste chef den britiske generalsekretær, Eric Drummond, og han kom til at indgå i et nært samarbejde med embedsmænd fra de øvrige medlemsstater. Han kom således også til at arbejde sammen med danske embedsmænd, blandt andet Frans Hvass, der var chef for den politisk-juridiske afdeling i Udenrigsministeriet 1941-45.¹⁶

Da Renthe-Fink i slutningen af 1933 vendte tilbage til AA i Berlin, kom han til at arbejde i den politiske afdeling, som havde med Vest- og Sydøsteuropa – men ikke Skandinavien – at gøre.¹⁷ Det er uvist, hvad han beskæftigede sig med i løbet af de følgende par år, men af kildematerialet fremgår det, at han havde en ledende stilling.

Inden Renthe-Fink kom til Danmark, havde han således arbejdet i internationale organisationer i omkring ti år. Der er flere indikationer af, at denne baggrund prægede ham og hans syn på internationalt samarbejde. I løbet af 1950'erne var han tilknyttet Hochschule für Politische Wissenschaften i München, hvor han ad flere omgange gennemførte kurset »Internationale Organisationen«. Heri indgik hans egne erfaringer meget tydeligt, og om formålet med Elben-kommissionen forklarede han, at det primært drejede sig om at finde en retfærdig ordning for både Tyskland og Tjekkoslovakiet. Han forklarede, at det for ham havde været svært at vinde de øvrige landes tillid, men at han havde forsøgt at føre en upartisk linje, fordi »... kun på basis af tillid og agtelse er virkelig internationalt samarbejde muligt. På den måde var også de tyske interesser bedst tjent«.¹⁸ Han var også overstrømmende positiv over for den udenrigspolitiske linje, som Gustav Stresemann havde ført som tysk udenrigsminister i årene 1924-1929. Stresemann var nationalliberal politiker, og i 1926 modtog han sammen med den franske udenrigsminister, Aristide Briand, Nobels Fredspris. Det skete, fordi de med underskrivelsen af Locarno-aftalen i 1925 forsøgte at få afklaret de tysk-franske grænseproblemer og skabe varig fred mellem de to lande. Stresemann forsøgte via internationalt samarbejde at få fjernet en række af fredsforholdene i Versailles-traktaten, som han var stærkt kritisk overfor. Stresemanns uden-

rigspolitiske linje var ikke ubetinget populær i Tyskland i samtiden, men Renthe-Finks udlægning var meget positiv; »Selv om der ustandseligt var tilbageslag, var det beundringsværdigt, hvordan Stresemann aldrig opgav håbet om en europæisk forståelse. Det viste, hvor svært det er at vinde befolkningen for en politik om samarbejde, når der må bringes ofre for at opnå det. [...] Sandheden skal bruge tid for, at offentligheden og folket vil erkende den. Den, som vil gennemføre international politik, må regne med dette.«¹⁹

Man skal naturligvis tage højde for, at Renthe-Fink kom med disse synspunkter længe efter krigens afslutning, men meget tyder på, at han faktisk havde den samme holdning før krigen. Han var medlem af Stresemanns Deutsche Volkspartei i årene 1924-1926 og meldte sig tilsyneladende ud i forbindelse med, at han flyttede til Geneve.²⁰ Partiet lagde med Stresemann i spidsen stor vægt på de tyske fordele ved diplomati og internationalt samarbejde, og der er god grund til at tro, at det var hovedårsagen til, at Renthe-Fink blev medlem.²¹ Desuden fortalte hans nære kollega i årene 1933-1936 – Emil von Rintelen – at Renthe-Fink gentagne gange i den periode havde givet udtryk for, at man skulle arbejde for at holde den tyske udenrigspolitik fri for nazistisk indflydelse, således at »... det fredelige revisionsarbejde kunne blive fortsat.«²²

Gesandt i Danmark

I et brev dateret den 9. juni 1936, der var underskrevet af Hitler, blev Renthe-Fink udnævnt til gesandt i Danmark. På det tidspunkt havde udnævnelsen været undervejs i et stykke tid. Hitlers sekretær, Martin Bormann, oplyste allerede den 8. april, at Renthe-Fink var én blandt flere, der blev udnævnt til gesandt, og den 7. maj blev han stillet i udsigt, at han ville blive sendt til København.²³ Han kom så at sige til København på afbud. Lederen af AA's personaleafdeling, Werner von Grünau, var blevet udpeget til gesandt-posten, men inden han nåede at komme til Danmark, blev han tvunget til at træde ud af udenrigstjenesten, da han angiveligt modarbejdede nazistpartiet.²⁴ I stedet var det altså Renthe-Fink, der blev sendt. Han forklarede selv sin udnævnelse med, at han kendte den danske udenrigsminister, Peter Munch, fra sit arbejde i Folkeforbundet, og på grund af Munchs fremtrædende placering her, »... mente man i det tyske udenrigsministerium, at det var af betydning, at den tyske gesandt i Danmark var

kendt med Folkeforbundets virksomhed ...«. Rintelen har begrundet udnævnelsen med, at det var statssekretæren i AA, Bernhard Wilhelm von Bülow, der pressede på for at få sendt diplomaten Renthe-Fink til Danmark for at forhindre, at en mere nazistisk indstillet mand blev udnævnt.²⁵

Han anså selv udnævnelsen som et springbræt til inden for nogle få år at få en mere betydningsfuld post.²⁶ Den udlægning forekommer sandsynlig, idet flere af hans forgængere i København havde brugt posten til at komme videre i systemet. Han forklarede også, at posten i København blev opfattet som rolig, på trods af »... en vis politisk betydning på grund af det sønderjyske spørgsmål«. ²⁷ Da han var udnævnt blev han indkaldt til »... audiens hos Hitler ...«, hvor han skulle fortælle om sine planer i forhold til Danmark. Han er kommet med to udlægninger af, hvad der skete på dette møde, som grundlæggende stemmer overens.²⁸ Han understregede, at han ikke havde modtaget direkte instruktioner fra Hitler, men at Føreren omvendt havde demonstreret viden om og interesse for forholdene i Danmark. Renthe-Fink havde ifølge den ene udlægning lagt ud med at forklare, at han ønskede at fremme et godt forhold mellem Danmark og Tyskland, og »... at han anså det tyske mindretalsproblem i Sønderjylland for at være sekundært i forhold til fremme af godt naboforhold ...«. Han erklærede dog samtidig, at han ville »... understøtte den tyske folkegruppe«. ²⁹ Da han forklarede om mødet til Bjørn Svensson, var forløbet lidt anderledes, idet »... jeg havde forberedt mig på at holde et lille foredrag om forholdet til Danmark, men det blev Hitler, der gav sig til at holde foredrag for mig, så det var vanskeligt at komme til orde«. ³⁰ Hitler skulle have givet udtryk for, at der i forbindelse med grænseflytningen i 1920 var »... Begået ligrøveri ... », men »... det tyske mindretal var forholdsvis lille [...] og det vilde aldrig kunne give anledning til en krig, hvor mange måtte falde«. ³¹ Hitler skulle desuden have understreget, at et forbedret forhold mellem Danmark og Tyskland også ville komme det tyske mindretal til gode. På den måde bakkede Hitler op bag Renthe-Finks politiske linje om, at det »... både økonomisk, politisk og militært var af betydning at få et godt forhold til Danmark ...«. ³²

Skal man tro på disse udlægninger, så anså Hitler allerede i sommeren 1936 det tyske mindretal som så beskedent, at kravet om en grænserrevision var underordnet andre, langt vigtigere interesser om at skabe gode relationer til Danmark. Henrik Becker-Christensen har

meget præcist noteret, at skiftende tyske regeringer – herunder regeringerne efter Hitlers magtovertagelse i 1933 – nok havde accepteret 1920-grænsen som de facto eksisterende, men at man ikke anerkendte det grundlag, som den hvilede på.³³ Det var i høj grad den holdning, Hitler gav udtryk for under mødet med Renthe-Fink. Man skal naturligvis tage højde for, at Renthe-Finks redegørelser er skrevet lang tid efter, at mødet fandt sted, og det er tydeligt, at han havde læst referatet af forhøret i 1946, inden han udtalte sig til Svensson 12 år senere. Alligevel er der grund til at tillægge hans udlægning stor værdi, fordi det var tydeligt, at Hitlers udmeldinger på mødet var helt afgørende for hans position i Danmark i de følgende år. Desuden havde han ingen åbenlys interesse i at udlægge Hitlers ønsker på denne måde, hvis det var usandt.

Mindretallet – et potentielt problem

Der er ikke noget som tyder på, at Renthe-Fink nærrede specielt varme følelser over for mindretallet, og fra den første dag i København var han meget fokuseret på det problem, som grænseproblemet kunne skabe. Henrik Skov Kristensen har meget betegnende afsluttet sin artikel om Jens Møller med at konstatere, at loyalitetskonflikten var større mellem Hitler-Tyskland og de tysksindede i Sønderjylland, end den var mellem mindretallet og Danmark.³⁴ Altså en præcisering af, at det officielle Tyskland i Hitler-tiden ikke på noget tidspunkt bakkede op bag mindretallets altoverskyggende krav om en grænserevision. Set fra gesandstens skrivebord havde han således den store fordel, at der var fuld opbakning i AA og i sidste instans hos Hitler selv til at pacificere mindretallets politiske ledelse. Forenklet sagt kan hans holdning nærmest koges ned til, at hvis han havde haft magiske evner, ville han formentlig have tryllet det tyske mindretal og grænseproblemet væk. Men da det ikke var muligt, var den næstbedste løsning at lægge et massivt pres på mindretallets ledelse.

Da han ankom til Danmark var han tydeligvis bekymret for de problemer, som lokale nazistiske ledere i Slesvig-Holsten kunne skabe. Her havde mænd som den nazistiske grænsetalsmand, pastor Johannes Peperkorn, og formanden for *Schleswig-Holsteiner Bund*, dr. Wilhelm Sievers, allerede i foråret 1933 under den såkaldte »Påskeblæst« skabt stor frygt i Danmark med nogle meget bombastiske krav om en grænseændring. Det fik den direkte betydning, at mindretallets

parti – Schleswigscher Wählerverein – med lederen, pastor Johannes Schmidt, i spidsen, krævede et opgør med »diktatet« fra Versailles, og at en ny afgørelse skulle genskabe »... Nordslesvigs gamle forbindelse med Slesvig-Holsten og derigennem med Riget«. ³⁵ Selv om der de følgende år var skabt nogenlunde ro igen, så var noget af det første Renthe-Fink foretog sig som gesandt at besøge overpræsidenten i provinsen Slesvig-Holsten, Gauleiter Hinrich Lohse. ³⁶ Hinrich Lohse var en meget vigtig politisk skikkelse lige syd for grænsen, og det var vigtigt hurtigst muligt at få gjort det klart for Lohse og hans nazistiske venner i Slesvig-Holsten, at de skulle holde sig i ro og undlade at puste til mindretallets krav om grænserevision. I de følgende år inden den tyske besættelse af Danmark blev gesandtskabet og gesandten løbende orienteret om, hvad der skete i Sydslesvig, og især hvad der skete i forhold til det danske mindretal.

I februar 1937 blev der foretaget nogle indledende sonderinger mellem den danske statsminister, Thorvald Stauning, og Renthe-Fink om at etablere en dansk-tysk venskabs- eller ikke-angrebspagt. Det var angiveligt Stauning, der den 6. februar kom med et uformelt forslag om, at Danmark og Tyskland indgik en sådan aftale. Ideen var, at Danmark skulle afstå fra at indgå forsvarsalliancer med de øvrige nordiske lande eller med Storbritannien, mens Tyskland til gengæld skulle anerkende 1920-grænsen. ³⁷ Renthe-Fink syntes godt om ideen og sendte spørgsmålet videre til AA, hvor man grublede over det i nogle dage. Ernst von Weizsäcker – der kort efter blev udnævnt til ministerialdirektør og året efter til statssekretær i AA – svarede den 18. februar i et brev til Renthe-Fink, at han selv og udenrigsminister Konstantin von Neurath nøje havde overvejet forslaget. Weizsäcker anerkendte, at en aftale kunne være relevant »... i tilfælde af en europæisk konflikt ...«, men »... sådanne forhandlinger [om en ikke-angrebspagt, MRN] vil næsten automatisk medføre en diskussion af grænsespørgsmålet. Grænsespørgsmålet er afklaret og ikke for nærværende til diskussion«. I Bjørn Svenssons udkast til kronikken i Politiken i november 1958 er Renthe-Fink citeret for at have udtalt, at »... det tyske mindretals klager og Berlins utilfredshed med den danske regerings holdning i det hele taget gjorde, at tidspunktet ikke var inde til en sådan løsning ...«, men af visse grunde har han overstreget denne passus, så den ikke kom med i artiklen. ³⁸ Tommelfingeren blev altså vendt ned til Staunings og Renthe-Finks forslag, men gesandten har formentlig sagtens kunnet leve med det, idet han i hvert fald fik

bekræftet, at grænsespørgsmålet i 1937 var uaktuelt. Samtidig kunne den tyske regerings uldne holdning til grænsespørgsmålet fortsat bruges til at holde en politisk klemme på den danske regering.

Han sendte en meget udførlig indberetning til AA i november 1937 vedrørende en tjenesterejse til Nordslesvig i dagene 18.-24. oktober. Rapporten er formentlig skrevet af ham selv, idet den er fundet i hans personlige arkivalier i Bundesarchiv, og da en sådan rejse må betegnes som en naturlig del af hans arbejde.³⁹ Det er en interessant pointe, at rapporten rent faktisk omtaler den tyske folkegruppe i Sønderjylland som et mindretal, og retorisk blev der altså ikke foregøglet noget andet. Rapportens indhold er interessant, fordi den både var stærkt kritisk over for mindretallets ledelse, og fordi den meget utvetydigt konstaterede, at danskheden i Nordslesvig var blevet styrket betydeligt siden 1920. Baggrunden for det var, at de danske myndigheder havde ført en meget aktiv politik for at gøre Nordslesvig til en integreret del af Danmark – altså at få ændret området fra at være Nordslesvig til at blive Sønderjylland. Vej- og jernbanenettet var blevet udbygget markant. Handel og økonomi i byerne var blevet udviklet og rettet mod nord. De tyndtbefolkede områder var blevet befolket, blandt andet ved at tyskejede domænegårde var blevet udstykket og solgt til dansksindede husmænd, ligesom landbruget var blevet omlagt og effektiviseret efter dansk mønster. Samlet havde det medført, at »... en stor del af de såkaldt »blakkede« [...] endegyldigt er gået over i den danske lejr«. Denne udvikling hang også stærkt sammen med stridighederne inden for mindretallet, og i rapporten blev det forudsagt, at denne stadige svækkelse af tyskheden ville fortsætte i årene fremover. Hvis der blandt læserne i ledelsen af AA måtte have været enkelte, som i forvejen havde en opfattelse af, at tyskheden var i fremvækst i Nordslesvig, så må rapporten mildt sagt have trukket tæppet væk under den vildfarelse.

Som rapporten antyder, havde Renthe-Fink et noget fjernt forhold til mindretallets ledelse. Hans forgænger – Herbert von Richthofen – havde tilsyneladende en god kontakt til den politiske leder, pastor Johannes Schmidt. Schmidt søgte kontakt med den nye gesandt kort efter ankomsten til København for at de to kunne lære hinanden at kende.⁴⁰ Men der er ikke noget, der tyder på, at de to kom på fortrolig fod med hinanden – måske nærmest tværtimod. Den 4. maj 1937 holdt Schmidt et indlæg i Folketinget i forbindelse med finanslovsdebatten, og et par uger senere kommenterede Renthe-Fink talen i

Johannes Schmidt var præst i Vodder og frem til valget i 1939 det tyske mindretals repræsentant i Folketinget. Han var nationalkonservativ og bakkede helt op bag kravet om en grænserevision. Hans forhold til Renthe-Fink blev aldrig særlig godt. Foto: Museum Sønderjylland – ISL-Lokalhistorie.

en indberetning til AA. Schmidt benyttede finanslovsdebatterne til at komme med sine hovedkrav, mens de indlæg, han havde på andre tidspunkter af året, mere havde karakter af at være specifikke krav og ønsker i forbindelse med konkrete lovforslag. Under sin tale i 1937

havde han to hovedpunkter: Det første var et krav om øget selvforvaltning til mindretallet, og det bar mest præg af, at den danske stat helt skulle blande sig uden om forhold, der vedrørte det tyske mindretal. Det andet var et markant indlæg i forhold til »Jordspørgsmålet«, hvor han anførte, at dansksindede løbende siden 1920 havde overtaget jord, der tidligere havde været ejet af tysksindede landmænd. Her kom han med et konkret eksempel om »... den unge Pørksen, Løjt Sogn ...«, der havde måttet afstå slægtsgården, som havde været i familiens eje i 400 år. I forhold til forskellige taler, som hans efterfølger, Jens Møller, stod for, var denne tale i og for sig nogenlunde afdæmpet, selv om Schmidt løbende henviste til »... de ulykker, som fulgte med Versailles-traktaten ...«. Men retorikken fik Renthe-Fink til at kritisere indholdet i sin indberetning til AA. Han noterede, at det var muligt, at Schmidt selv mente, at han med sin tale ville få den danske regering til at ændre politik, »... men jeg er mindre optimistisk og tror, at besværlighederne og modstanden på den danske side bliver betydeligt større, end Pastor Schmidt-Vodder forestiller sig«. ⁴¹

Året efter holdt Schmidt en ny tale i Folketinget, der var noget skarpere i tonefaldet. ⁴² Han startede med at aflire de normale krav om øget selvstændighed og større retfærdighed i forhold til jordfordelingen, inden han kom til hovedpunktet, der var et krav om en grænserevision. Talen blev holdt kort efter, at tyske tropper i marts 1938 var marcheret ind i Østrig i forbindelse med »Anschluss«, og det er i det lys, at udtalelserne skal forstås. Selv om Schmidt understregede, at hans udmeldinger ikke skulle opfattes truende, så var det præcis sådan, at de blev modtaget. Han udtalte sig meget direkte i forhold til uretfærdighederne i Versailles-traktaten, og han mente, at man fra dansk side alt for doktrinært og snævert havde afvist alle forslag til en grænserevision. I forlængelse heraf lagde han op til, at de øvrige skandinaviske lande kunne tænkes at se anderledes på dette spørgsmål, end man gjorde i Danmark. Schmidts tale fik kort efter den danske udenrigsminister til at gå på talerstolen, hvor han meget utvetydigt gjorde klart, at 1920-grænsen var så retfærdig, som den kunne være, og at der var fuld opbakning bag dette synspunkt blandt de øvrige nordiske lande.

Få dage efter sendte Renthe-Fink en fortrolig indberetning til AA, der kort og godt var benævnt »Nordschleswig-Frage«. ⁴³ Heri kom han med nogle meget klare pointer om den tyske politik i forhold til

Danmark og grænsespørgsmålet. Han startede med at konstatere, at den politik, der hidtil var ført, hvor man fra tysk side søgte at skabe gode og venlige forbindelser til Skandinavien og Danmark, kunne give indtryk af, »... at Tyskland i praksis ville affinde sig med Versailles grænseforbindelsen ...«. Ja, den kunne måske endda ligefrem antyde, at en egentlig tysk anerkendelse af grænsen var nært forestående. Men i lyset af det tyske indtog i Østrig var mindretallets ledelse begyndt at lægge pres på grænsen, hvilket især var blevet udtrykt i Schmidts tale i Folketinget en uges tid tidligere. Den udvikling advarede Renthe-Fink stærkt imod, og han afsluttede med at konstatere: »Så længe at tidspunktet for en løsning af Nordslesvig-spørgsmålet endnu ikke er kommet for Tyskland, er det særlig vigtigt, at den tyske aktivitet i grænseområdet styres, så den lokale udvikling ikke starter spørgsmålet, inden det er politisk ønskværdigt.«

Kort efter modtog Renthe-Fink en forespørgsel fra lederen af Skandinavien-afdelingen i AA, Werner von Grundherr, der mildt sagt fik alarmklokkerne til at ringe.⁴⁴ Grundherr oplyste, at han havde haft besøg af den danske statsborger Louis von Kohl, der blandt andet var en god bekendt af den nyligt afgåede udenrigsminister, Konstantin von Neurath. Kohl havde angiveligt gode kontakter til den danske rigspolitichef, Eigil Thune Jacobsen, der igen skulle have god kontakt til og indflydelse på den danske statsminister, Thorvald Stauning.⁴⁵ På mødet havde Kohl givet udtryk for, at Stauning var indstillet på at justere forløbet af grænsen, således at der i områder med tysk flertal i 1920 skulle være en ny afstemning, hvorefter disse områder eventuelt skulle tilknyttes Tyskland. Til gengæld skulle Tyskland anerkende grænsen og garantere Danmarks integritet. Kohl mente ikke, at Stauning stod alene med dette ønske, idet justitsminister K.K. Steincke og den tidligere – og senere – udenrigsminister Erik Scavenius angiveligt bakkede op. Til gengæld var den nuværende udenrigsminister, Peter Munch, stærkt imod en sådan løsning. Grundherr afsluttede med at oplyse, at Kohl havde gjort et godt indtryk på ham, og at han selv var modtagelig over for Kohls forslag om at tage til København og søge kontakt med de benævnte danskere. Forinden ville Grundherr dog lige høre, hvad Renthe-Fink syntes om ideen.

I sit svar til Grundherr den 3. juni 1938 forklarede Renthe-Fink kort og præcist, hvorfor Kohls forslag var helt ude i hampen.⁴⁶ Stauning var utvivlsomt stærkt interesseret i at få løst grænsespørgsmålet en gang for alle, men han var også en dreven realpolitiker. En afståelse

af territoriale områder var »... et nationalt spørgsmål af allerhøjeste rang for Danmark ...«. Samtidig ville det medføre en endnu stærkere opfattelse af, at det danske mindretal i Tyskland blev undertrykt. Renthe-Fink troede ikke på, at Stauning var indstillet på at indgå en sådan aftale, men selv om det skulle være tilfældet, så vidste han godt, at det ville være politisk selvmord. Ikke blot ville han blive stærkt kritiseret af oppositionen, men også hos udenrigsministeren og internt i Socialdemokratiet ville der være stor modstand. At Kohl havde en god kontakt til Thune Jacobsen troede han på, men at Thune Jacobsen havde nogen større indflydelse på Stauning, betvivlede han stærkt. Derfor troede gesandten ikke to sekunder på, at der kunne indgås en sådan aftale med den danske statsminister.

Renthe-Fink afsluttede indberetningen med at rakke Kohl ned. Fra dansk side opfattede man ham som meget suspekt, og hvis man i AA virkelig ønskede at tage kontakt til Stauning for at lave en endelig aftale om grænsespørgsmålet, ville der efter gesandtens opfattelse være mange andre, der var langt bedre egnede til at gøre det. Selv om det ikke udtrykkes direkte, er der næppe tvivl om, at han tænkte på sig selv som den, der egnede sig bedst.

1939 – et sprængfarligt år

1939 var et år, hvor der skete mange ting, der havde betydning for det dansk-tyske forhold generelt og specifikt for grænsespørgsmålet og det tyske mindretal. Der var valg til Folketinget den 3. april 1939, som fik meget stor betydning for forholdet mellem dansk- og tysksindede i Sønderjylland. Der blev underskrevet en dansk-tysk ikke-angrebspagt den 31. maj, som også havde en direkte betydning for grænsespørgsmålet. Endelig brød 2. Verdenskrig ud den 1. september ved det tyske angreb på Polen, og det fik mindretallets grænseaspirationer til at blusse op.

Folketingsvalget i 1939 beskrives ofte som »den anden folkeafstemning«, fordi fronterne mellem dansk og tysk i Sønderjylland blev trukket meget hårdt op. Betydningen af valget er grundigt og godt belyst af især Hans Schultz Hansen og Sven Tägil, hvorfor det forbigås her. Det er dog væsentligt at understrege, at valget kom på et tidspunkt efter, at mindretallet gennem flere år havde været splittet mellem forskellige nazistiske grupper. Det betød, at Johannes Schmidt – der nærmest må betragtes som nationalkonservativ – blev

indvalgt i Folketinget i 1935. I løbet af de følgende år blev mindretallets forskellige organisationer ensrettet efter tysk-nazistisk mønster, og fra 1938 sad Nationalsozialistische Deutsche Arbeiter-Partei Nord-schleswig – NSDAP-N – på den politiske magt. Derfor kunne partiet med føreren Jens Møller i spidsen gå samlet og helhjetet ind i valgkampen under parolerne »Führer macht uns frei!« og »Wir wollen heim ins Reich!«⁴⁷

Det har desværre ikke været muligt at finde udsagn om, hvordan Renthe-Fink stillede sig til denne meget aggressive retorik, som Slesvigsk Parti – der var mindretallets parti, og som blev styret af NSDAP-N – førte under valgkampen. Således kommenterede han overhovedet ikke valget i udkastet til sine erindringer. Man skal dog ikke være nogen stærk analytisk begavelse for at regne ud, at valgkampen og de stærke nationale spændinger kom meget på tværs af hans og AAs interesser. Omvendt er det meget tænkeligt, at han på forhånd forudså valgets resultat, der var pauvert for Slesvigsk Parti. I hvert fald kan stemmeandelen på 15,9% vanskeligt opfattes som andet end en fiasko, uanset at der var tale om en beskedent fremgang på 0,3%-point i forhold til valget i 1935. Alle sejl blev sat til for at opnå en markant højere stemmeandel, og så fusede det hele alligevel ud, selv om Jens Møller dog blev valgt til Folketinget. Tägil har argumenteret for, at valgresultatet overbeviste Hitler om, at det tyske mindretal i Danmark var så beskedent, at det skulle underordnes andre interesser.⁴⁸ Det er absolut meget tænkeligt, at Hitler ved valget blev bekræftet i sin opfattelse. Men som der er argumenteret for ovenfor, så virker det overvejende sandsynligt, at valget i højere grad medførte en bekræftelse end en holdningsændring hos Føreren.

Inden Jens Møller havde mulighed for at sige noget fra Folketingets talerstol, blev han indkaldt til et møde i Berlin hos Grundherr.⁴⁹ Det er usikkert, hvornår dette møde nøjagtigt fandt sted, men det har været inden den 11. maj, hvor Folketinget mødtes første gang efter valget. Det er også uvist, hvorfor Møller skulle helt til Berlin og tale med Grundherr, når det både ville have været lettere og mere naturligt, hvis han havde mødt Renthe-Fink i København. En nærliggende forklaring kan være, at Møller og Renthe-Fink ikke havde noget fortroligt forhold til hinanden, og at man derfor vurderede, at det ville virke stærkere, hvis Møller fra starten fik udstukket rammerne for, hvad han måtte og ikke måtte sige direkte fra ledelsen af AA.

Der er den interessante detalje ved mødet, at Gustav Meissner del-

12. März 1938
Oesterreich kehrt heim ins Reich!

September 1938
Sudetenland kehrt heim ins Reich!

März 1939
Böhmen und Mähren werden deutsches
Protektorat!

März 1939
M e m e l kehrt heim ins Reich!

3. April 1939
Nordschleswig
stimmt für
Slesvigsk Parti!

Kr. 3-33
 Gr. 1939

© 1939 Slesvigsk Parti

Denne løbeseddel illustrerer meget tydeligt, hvorfor folketingsvalget den 3. april 1939 ofte betegnes som »den anden afstemning«. Slesvigsk Parti lagde et meget stort pres på for at få befolkningen i landsdelen til at stemme sig hjem til Riget. Med 15,9 % af stemmerne blev valget dog en fuser for Slesvigsk Parti og en tydelig illustration af, at det tyske mindretal i Sønderjylland netop var et lille mindretal. (Landsarkivet for Sønderjylland)

tog. Meissner var presseattaché ved gesandtskabet i København fra den 1. september 1939 til marts 1943, men hans vigtigste opgave i den periode var i virkeligheden at fungere som kontakttled mellem gesandtskabet og de danske nazister. Meissner var født og opvokset i Sønderjylland og havde i 1935 påkaldt sig AA's vrede i forbindelse med, at han havde udgivet en bog om Nordslesvig, hvor han på pseudovidenskabelig vis forsøgte at argumentere for, at området historisk og kulturelt var forbundet med Tyskland. Skal man tro Renthe-Finks og Georg Duckwitzs⁵⁰ udlægninger af Meissners ageren i København under krigen, så var han både illoyal og inkompetent, idet han gik bagom ryggen på gesandten i sine forsøg på at få indsat en nazistisk regering i Danmark.⁵¹ Men i maj 1939 var Meissner fortsat tilknyttet Volksdeutsche Mittelstelle (VoMi), der var en pronazistisk myndighed, der varetog kontakten til tyske folkegrupper i forskellige lande, herunder det tyske mindretal i Danmark. At han og hans chef, SS-Obergruppenführer Werner Lorenz, deltog i mødet var desuden et meget klart signal til Møller om, at han ikke kunne hente hjælp her i sine bestræbelser på at få flyttet grænsen.⁵²

Under mødet fik Møller klart at vide, at han helt skulle afholde sig fra at komme ind på grænsespørgsmålet i sin tale i Folketinget. Derefter forklarede Møller, at man var nødt til at byde folkegruppen noget for at undgå, at den blev splittet. Og dette »noget« var et tilsagn om økonomisk støtte fra den tyske regering til mindretallet i Nordslesvig.

Mødet i AA med Jens Møller fandt sted samtidig med, at forhandlingerne om en dansk-tysk ikke-angrebspagt var gået i gang.⁵³ Hitler kom i en radiotale den 28. april med et tilbud til nabolandene om at indgå sådanne aftaler med Tyskland, og frem til underskrivelsen den 31. maj foregik der en lang række forhandlinger mellem de to landes udenrigsministerier. Set fra AA's side var det afgørende, at Danmark gik med på ideen, og Renthe-Finks indsats var konstant at presse på over for Munch og den danske regering for at få dem til at indgå aftalen.⁵⁴ Alt tyder på, at han og AA opfattede Hitlers udspil som et tilbud, den danske regering ikke kunne afslå. Sådan blev det da også opfattet af Munch og regeringen, der valgte at acceptere udspillet, selv om de øvrige nordiske lande til slut takkede nej. Derfor var AA og Renthe-Fink mildt sagt ikke interesseret i, at Jens Møller på nogen måde skulle bringe aftalen i fare ved at komme med truende udtalelser om grænsespørgsmålet.

På mindretallets årlige Knivsbjerg-møde, der blev afholdt den 25. juni 1939, kunne Jens Møller dog ikke holde sig tilbage længere. Han udtalte blandt andet, at »På spørgsmålet om denne grænse er retfærdig, om den er draget på grundlag af selvbestemmelsesretten, eller om den skal bestå i al evighed, kan vi kun svare: Nej, nej aldrig«. Renthe-Finks reaktion kom prompte. Otto Lachmann fra det tyske konsulat i Aabenraa blev sendt af sted med instruktioner om, at Møller fremover helt skulle holde mund om grænsen. Ikke blot i Folketinget, men også i alle andre sammenhænge.⁵⁵

Ved krigens udbrud lykkedes det for alvor Møller at påkalde sig AA's og Renthe-Finks vrede. Allerede den 1. september 1939 skrev han et opråb i *Nordschleswigsche Zeitung*, hvor han proklamerede, at »Det tyske folks kamp er ogsaa vor kamp ...« og at »Overfor den tyske og danske offentlighed bekender vi på ny vor ubrødelige solidaritet med folk, Fører og Rige«. ⁵⁶ Så var bægeret fuldt, og der kom en kraftig reprimande fra AA og VoMi, der via Renthe-Fink blev givet videre til konsulatet i Aabenraa, som blev beordret til at give Møller en overhaling.⁵⁷ Ganske vist havde Møller ikke skrevet noget om den dansk-tyske grænse, men han lagde ud med at tale om »Versailles-uretten«, hvilket i sig selv virkede stærkt alarmerende på danskerne. I telegrammet fra AA den 2. september blev det gjort klart, at der skulle lægges maksimalt pres på Jens Møller for at få ham til offentligt at understrege nordslesvigernes loyalitet over for den danske regering. VoMi satte trumf på ved at konstatere, at hvis ikke Møller efterlevede dette krav, så måtte han »... træde tilbage og ikke mere vil blive anerkendt af det tyske rige som folkegruppefører ...«.

I sin indberetning til AA den 14. september beskrev Renthe-Fink det videre forløb for, hvad der var gjort for at genoprette roen. Indsatsen kan bedst betegnes som aktiv »damage control«; dels over for den uvorne Møller for at forhindre, at han fortsatte sine problematiske udmeldinger, og dels over for den danske udenrigsminister, hvor det blev forklaret, at Møller stod alene. Det lykkedes rent faktisk – angiveligt efter at formanden for *Schleswigsche Zeitung*, Ernst Schröder, havde lagt stort pres på – at få Møller til at opfordre mindretallet til at »... forholde sig loyalt overfor den danske stat ...« på et pressemøde i Tinglev den 10. september. Desuden havde gesandten »... naturligvis ført Krigen over i Fjendens Lejr ...« under et møde med Munch ved at komme med kraftig kritik af især *Nationaltidendes* angreb på Møller og det tyske mindretal. Renthe-Fink og Munch havde en fælles inte-

resse i, at de danske aviser nedtonede de nationale spændinger i Sønderjylland, men hans indberetning til Berlin bærer et tydeligt præg af en stor forståelse for den danske uro over Møllers udmeldinger.

I en tale den 6. oktober 1939 udtalte Hitler, at »... Tyskland ikke over for Danmark havde draget nogen konsekvens af de udskillelser af tysk område, som var foretaget i Versailles-traktaten, men tværtimod havde etableret et loyalt og venskabeligt samarbejde«. ⁵⁸ I forlængelse heraf udtalte han, at de europæiske mindretal måtte være indstillet på omflytninger for at fjerne »... en del af det europæiske konfliktstof«. Talen skabte nogen røre i grænselandet, hvor blandt andet danske aviser begyndte at spekulere i, at det tyske mindretal skulle flyttes til Tyskland. AA var den 30. november ude med en melding om, at det var en stor misforståelse, idet der ingen planer var om at flytte den tyske befolkningsgruppe i Danmark, og Jens Møller understregede det samme i *Schleswigsche Zeitung*.

Besættelsen af Danmark

Danmark blev som bekendt besat af tyske tropper den 9. april 1940, og det er næsten lige så velkendt, at tropperne mange steder i Sønderjylland blev mødt af jublende mennesker, der tilhørte det tyske mindretal. Hos mindretallet førte Besættelsen til omgående forventninger om, at en flytning af grænsen var nært forestående, og igen gik Jens Møller forrest i kampagnen. Men endnu en gang prellede mindretallets ønsker fuldstændig af på Renthe-Fink og AA. Hvor gesandstens interesser indtil den tyske besættelse havde været at skabe gode forbindelser til Danmark og de øvrige nordiske lande, så havde han under Besættelsen en stærk interesse i at bevare ro og orden i Danmark. Derfor var mindretallets angreb på 1920-grænsen mildt sagt ikke velset, fordi det kunne skabe stor uro i Danmark.

Danmark var et udpræget særtilfælde blandt alle tyskbesatte lande i Europa, og grundlaget for det blev skabt i de tidlige morgentimer den 9. april. Betydningen af, at den danske regering nødtvunget valgte at indstille kampene et par timer efter det tyske angreb og at acceptere det tyske tilbud om ikke at ville antaste Danmarks territoriale og politiske integritet, kan dårligt overdrives. Norge fik tilbudt de samme muligheder, men valgte at takke nej og fortsætte kampene. Noget lignende gjorde sig gældende en måneds tid senere, da tyske

Jens Møller var afgørende for, at det tyske mindretals bakkede op bag det nazistiske parti NSDAP-N. Han var kendt for sine storladne taler og for sin kraftige retorik imod 1920-grænsen og uretten fra Versailles. Derfor beordrede Renthe-Fink og det tyske udenrigsministerium flere gange Møller til at holde mund om grænsepørgsmålet. Foto: Museum Sønderjylland – ISL-Lokalhistorie.

tropper angreb Holland og Belgien, men hvor regeringerne valgte at forkaste de tyske tilbud. Danmark var med andre ord det eneste besatte land, der valgte at acceptere de tyske tilsagn. Det er uden diskussion en hovedårsag til, at den tyske besættelse af Danmark udviklede sig meget anderledes end besættelsen af andre lande. Henrik Skov Kristensen har argumenteret for, at der blandt de besluttende danske ministre var et meget stort fokus på, at tilsagnet om »national integritet« var et direkte signal om, at 1920-grænsen lå fast, og at dette var afgørende for beslutningen om at acceptere de tyske krav og indstille kampene.⁵⁹ Argumentet er i væsentlig grad baseret på forsvarsminister Alsing Andersens beretning om, hvad der skete på regeringsmødet om morgenen den 9. april.⁶⁰ Som Skov Kristensen anfører, så havde suverænitetstilsagnet utvivlsomt stor betydning, selv om Alsing Andersens beretning bærer tydeligt præg af efterrationalisering og af, at han kort efter befrielsen havde behov for at forklare og forsvare sig. Omvendt tyder alt på, at regeringen, kongen og de militære chefer i nok så høj grad tænkte på at beskytte Danmark og den danske befolkning mod at lide større overlast, end det allerede var sket ved det tyske angreb. Det bringer alligevel det centrale spørgsmål i spil: Hvad nu hvis den danske regering i lighed med den norske, hollandske og belgiske regering havde afvist de tyske tilbud? Det kan der naturligvis ikke gives noget sikkert svar på, men man må forestille sig, at forskellige tyske myndigheder var blevet sendt til Danmark for at styre landet. Man må også formode, at AA's og Ren-the-Finks rolle i Danmark ville have været udspillet, og at en tysk rigskommissær var blevet indsat i stedet, hvilket skete med Terboven i Norge og Seyss-Inquart i Holland. Det ville utvivlsomt have medført en besættelsespolitik i Danmark i stil med den, der blev gennemført i Norge og Holland. Det er også overvejende sandsynligt, at der i Danmark var blevet indsat en nazistisk marionetregering i stil med Quisling-regeringen i Norge. I forhold til grænsen er det nærliggende at antage, at den var blevet flyttet tilbage til den gamle Kongeå-grænse, idet Hitler og ledelsen i det nazistiske regime som nævnt aldrig havde accepteret 1920-grænsen. Men det er langt fra sikkert, idet Frits Clausen og de danske nazister var meget kraftigt imod en grænseflytning, og derfor ville spørgsmålet fortsat have været problematisk for den tyske regering, hvis DNSAP havde overtaget regeringsmagten i Danmark.

Nu gik det, som det gik, og det er af beskeden relevans at fortsætte

med en sådan hvad-nu-hvis-diskussion. For Renthe-Fink var det afgørende, at man fra tysk side undlod at blande sig i de indre politiske anliggender i Danmark. Det skyldtes en lang række politiske interesser, hvor han blev bakket op af ledelsen i AA, men det skyldtes også hans diplomatiske baggrund og hans syn på betydningen af internationalt samarbejde. Når Danmark var blevet garanteret politisk uafhængighed, var det ikke noget, der blot kunne tilsidesættes med et pennestrøg.

Allerede den 9. april drøftede SS-Obergruppenführer Werner Lorenz og Oberführer Berends VoMi's holdning til »det nordslesvigske spørgsmål«. ⁶¹ Her var holdningen meget klar i forhold til det tyske mindretal i almindelighed og grænsespørgsmålet i særdeleshed; med den tilsikrede territoriale ukrænkelighed lå grænsen fast, og ytringer af Jens Møller om grænsespørgsmålet måtte »...ubetinget undgås«. Mindretallet skulle have en »... korrekt opførsel over for de danske myndigheder«, og provokationer og triumfskrigeri måtte ikke finde sted. Renthe-Fink blev formentlig underrettet om VoMi's holdning, der faldt i meget direkte forlængelse af hans egen og AA's opfattelse. I et brev dateret den 21. april 1940 til den »... 31. højere kommando, København...« påpegede Renthe-Fink, at han havde meddelt det tyske mindretals ledelse, at »i anledning af de tyske troppers besættelse af Danmark er der tilsikret landet territorial integritet. Grænsespørgsmålet må derfor ikke diskuteres fra folkegruppens side«. ⁶² Klarere kunne det dårligt udtrykkes, og det blev samtidig meddelt mindretallet, at forholdet til de danske myndigheder bestandigt skulle være korrekt, og at man ikke måtte optræde danskfjendtligt.

Det fik dog ikke Jens Møller til at falde til ro. På et møde i Tinglev den 16. juni 1940 skulle han angiveligt have meddelt, at selv om det var forbudt at flage med hagekors, så ville det efter den 28. juni være muligt at flage alt det, man ville. ⁶³ Det var med til at puste til en uro i landsdelen, der allerede var startet nogen tid forinden. Først var der en forventning hos mindretallet om, at grænsen ville blive flyttet den 15. juni i forbindelse med 20-årsdagen for Genforeningen. Da det ikke skete, skabte Møller et nyt rygte om, at Føreren den 28. juni – i forbindelse med Versailles-dagen – ville indlemme Nordslesvig i det tyske rige. Rygtet var så kraftigt, at der den 25. juni var et møde mellem Stauning, Munch og Renthe-Fink om dette emne. Skal man tro de samtidige beretninger, så var den 28. juni en kæmpe skuffelse for det tyske mindretal, og det var en alvorlig begmand for Jens Møller og for mindretalsledelsen generelt.

Jens Møller og NSDAP-N's ageren i perioden op til og i ugerne efter Besættelsen virker ikke til at have bekymret Renthe-Fink ret meget. I hvert fald får man det indtryk, når man læser udskriften fra den 19. maj 1946, hvor han blev afhørt om dette emne.⁶⁴ Han kunne dårligt huske, hvad der var sket i juni 1940. Kun at Jens Møller havde været med til at skabe uro om grænsen, og at han selv flere gange havde kaldt ham til orden. Der er god grund til at formode, at Renthe-Fink oplevede grænseuroen som irriterende og generende, men at han omvendt ikke anså mindretallets ageren som nogen større trussel, fordi han havde fuld opbakning hos AA til at afvise mindretallets grænsekrav. Omvendt virker det noget påfaldende, at han under afhøringen næsten ikke kunne huske, hvad der var foregået i grænselandet i løbet af de første besættelsesuger. Det er også forunderligt, at han i udkastet til sine erindringer overhovedet ikke berørte mindretallets gøren og laden op til og under Besættelsen. Det kan dårligt opfattes på anden måde, end at han ikke oplevede trykket herfra som særlig truende i forhold til alle andre forhold, som pressede sig på umiddelbart efter det tyske angreb.

Det falder uden for emnet for denne artikel at komme nærmere ind på Renthe-Finks situation i de første uger af Besættelsen, men det må noteres, at han var under et massivt pres fra mange sider.⁶⁵ Som påpeget i indledningen var der ingen masterplan for, hvordan Danmark skulle styres efter, at Besættelsen var gennemført. Det åbnede for, at Renthe-Fink kunne sætte et stort fingeraftryk på det dansk-tyske samarbejde, som blev udviklet i de første besættelses måneder.

Det danske nazistparti, DNSAP, og partiets fører Frits Clausen, var på forunderlig vis NSDAP-N's største modstander og konkurrent. Clausen ville på ingen måde acceptere en grænseændring til ugunst for Danmark, idet han i hvert fald i sin egen optik var dansknational.⁶⁶ Dermed var de to nazistpartier – der begge havde sit tyngdepunkt i Sønderjylland – i konflikt med hinanden. DNSAP vejrede morgenluft efter, at Danmark var blevet besat, og forsøgte at finde støtte hos gesandtskabet til at presse samlingsregeringen ud og selv overtage regeringsmagten. Meissner havde opbakning hos den tyske udenrigsminister Ribbentrop til at støtte de danske nazister, men i sidste instans ikke til at presse en nazistisk magtovertagelse igennem. Der blev således fra Besættelsens start givet betydelig økonomisk støtte til DNSAP, mens den politiske støtte var mere halvhjertet.

Renthe-Fink har ikke nævnt det i sine erindringer eller andre ste-

Begeistrede hjemmetyskere modtager tyske tropper ved Nørreport i Åbenrå den 9. april 1940. Det tyske mindretals jublende modtagelse af de indtrængende tyske tropper den 9. april 1940 kom meget på tværs af Renthe-Finks og Auswärtiges Amts interesser. Foto: Museum Sønderjylland – ISL-Lokalhistorie.

der, men det forekommer meget sandsynligt, at han i virkeligheden var godt tilfreds med, at Jens Møller og Frits Clausen og deres respektive nazistpartier bekæmpede hinanden. Derved havde han ryggen fri til – på den ene side – at støtte det tyske mindretals forskellige institutioner samtidig med, at gesandtskabet på den anden side kunne sende penge til det danske nazistparti. Hvis han omvendt havde vredet halsen om enten på Jens Møller eller på Frits Clausen – som det havde været tilfældet, hvis der blev givet efter for en grænseændring, eller hvis der blev indsat en nazistisk kontrolleret regering i Danmark – ville det have medført stor utilfredshed hos forskellige centrale tyske myndigheder i Berlin. Derfor passede det formentlig gesandten ganske fint, at de to førere bekæmpede hinanden så hårdt, da han derfor kunne spille dem ud imod hinanden. Det bør dog samtidig understreges, at Renthe-Fink havde fuld opbakning i AA hos Weizsäcker og Grundherr til at modarbejde en Frits Clausen-regering og til at forhindre et angreb på den dansk-tyske grænse.

Der er dog en enkelt tilkendegivelse af, at Renthe-Fink faktisk be-

nyttede denne enten-eller argumentation. På et møde med Ribbentrop den 18. december 1940 blev »... det nordslesvigske spørgsmål ...« drøftet, og udenrigsministeren skulle have afsluttet mødet med at sige, at »... det synes udmærket at lade problemet hvile ...«. ⁶⁷ Men det er væsentligt at gøre sig klart, at mødet var meget vigtigt i forbindelse med den såkaldte nytårskrise, der forløb hen over årsskiftet 1940-41. ⁶⁸ Renthe-Fink var i Berlin for at sikre rygdækning bag sin politik over for den danske regering. Den konservative politiker, John Christmas Møller havde gennem længere tid været en politisk belastning med sine kritiske udtalelser om Tyskland. Desuden mente gesandten, at den danske regering drev klapjagt på de danske nazister efter, at omkring 250 nazister havde fået prygl af politiet under det såkaldte »spadeslag« i Haderslev den 8. december. Derfor søgte han opbakning hos Ribbentrop til at tvinge Christmas Møller ud af dansk politik og til at presse på for en regeringsomdannelse, som skulle være mere positivt stemt over for DNSAP og Tyskland. Omvendt var han meget lidt interesseret i, at der blev indsat en Frits Clausen-regering. På mødet den 18. december deltog Martin Luther fra det pronazistiske *Dienststelle Ribbentrop* i AA, som via Meissner ved gesandtskabet i København arbejdede for en nazistisk magtovertagelse i Danmark. Ifølge et svar til den israelske historiker Leni Yahill i 1962 var Luther på mødet den 18. december kommet med nogle meget utvetydige kommentarer til Ribbentrop om forholdet til DNSAP, som var klart imod Renthe-Finks ønsker, idet »... efter hans mening [Luthers, MRN] var de danske nationalsocialister nu tilstrækkeligt skolet og måtte straks bringes til magten. Han viste sig uenig med mig på dette punkt. Jeg var ikke så lidt opbragt over dette lumske overfald [...] Jeg var overbevist om, at en magtovertagelse ville være overilet og føre til kaos i Danmark, som måtte være utænkelig. ...«. ⁶⁹ Det er under disse omstændigheder, at det tilsyneladende tjente Renthe-Finks interesser at spille grænseskortet ved at sætte en nazistisk magtovertagelse i direkte sammenhæng med det tyske mindretal i Sønderjylland.

Grænsespørgsmålet fortonede sig mere i løbet af besættelsesperioden, hvilket man får et godt indtryk af ved at læse Henrik Skov Kristensens biografi om Jens Møller. ⁷⁰ Der var en række planer i spil for, hvordan Danmark skulle indlemmes i et fremtidigt Stortyskland, når krigen var vundet. I disse højtflyvende »Storrumsplaner« var der ikke plads til småting som en flytning af den dansk-tyske grænse, ligesom der ikke var opbakning til Møllers forsøg på at styrke det tyske min-

dretal. På den måde kan det konstateres, at den tyske besættelse af Danmark i realiteten i løbet af kort tid førte til en reel afvikling af mindretallets krav om en grænserevision. Dermed bortfaldt grænsespørgsmålet hurtigt med at være en trussel for Renthe-Fink, mens Frits Clausen og de danske nazister omvendt kom til at udgøre en langt mere akut trussel for hans og AA's interesser i Danmark.

Sammenfatning

Grænsen var det helt store spørgsmål for Renthe-Fink og det tyske gesandtskab i Danmark i årene op til Besættelsen. Det illustreres udmærket af et brev, han den 30. november 1937 sendte til Herbert Hugo Hensel, der netop var blevet udnævnt til Gesandtschaftsrat i København.⁷¹ Her forklarede han, at selv om København ikke var verdens centrum, så var der store tyske interesser i Østersø-området. Han forklarede også, at det generelt var et fredeligt sted, men at »... Nordslesvig-spørgsmålet medfører en meget stor belastning«. Nordslesvig og grænsen var den helt store udfordring og i takt med, at det nazistiske Tyskland indtog områder rundt om i Europa, som ifølge Versailles-traktaten var blevet frataget Tyskland efter 1. Verdenskrig, voksede også forventningen til en flytning af grænsen mellem Danmark og Tyskland. Men Renthe-Fink havde fuld opbakning opad i AA og i sidste instans hos Hitler selv til, at han og gesandtskabet løbende kunne afværge angrebene på grænsen fra ledelsen af det tyske mindretal og fra lokale nazistiske ledere i Slesvig-Holsten. Omvendt kunne han ikke være helt sikker på, at grænsen lå fast, idet han havde hørt Hitler udtale sig stærkt kritisk over for den måde, hvorpå grænsen i 1920 var blevet skabt.

Det tyske overfald på Danmark den 9. april 1940 fik stor betydning for Renthe-Fink og det tyske mindretals krav om en grænserevision. Angrebet blev fulgt af store forventninger hos mindretallet, og for den danske befolkning i Sønderjylland virkede situationen meget alarmerende. Men den tyske besættelse af Danmark medførte ironisk nok, at grænsespørgsmålet helt blev taget af bordet. Hovedopgaven for gesandten var at bevare ro og orden i Danmark, og usikkerhed om grænsen var nærmest det sidste, han og andre tyske myndigheder i Danmark ønskede. Samtidig var Frits Clausen og de danske nazister pludselig blevet en politisk faktor, som Renthe-Fink måtte forholde sig til, hvad de mildt sagt ikke havde været inden Besættelsen. Han

havde et noget problematisk forhold til både Frits Clausen og til mindretallets nazistiske leder, Jens Møller. Derfor passede det Renthe-Fink fint, at der var et nærmest hadsk forhold mellem de to naziførelere, fordi de på den måde kunne spilles ud imod hinanden.

Firkantet sagt ændrede spørgsmålet om grænsen sig fra at være et stort potentielt problem for gesandten inden Besættelsen til at blive et uaktuelt spørgsmål under Besættelsen, der samtidig kunne bruges til at nedtone truslen fra Fritz Clausen og de danske nazister.

LITTERATUR

- Becker-Christensen, Henrik (1995): »Det tyske mindretal og grænserevisionskravet i mellemkrigstiden« i Becker-Christensen (red.): *Grænsen i 75 år*, Institut for Grænseregionsforskning, Aabenraa, s. 65-78.
- Becker-Christensen, Henrik (1998): »»Nordschleswig Erwache!!!« Det tyske mindretal og nazismen 1933« i *Sønderjyske årbøger 1998*, Historisk Samfund for Sønderjylland, Aabenraa, s. 161-204.
- Becker-Christensen, Henrik (2003): »NSDAPN – og Slesvigsk Parti. Det tyske mindretals politiske virke under besættelsen« i Lund, Joachim (red.): *Partier under pres – demokratiet under besættelsen*, Gyldendal, København, s. 328-345.
- Bohn, Robert (2001): »Introduktion II: Nationalsocialismen i Slesvig-Holsten og Danmark – En oversigt« i Bohn m.fl. (red.): *Nationale mindretal i det dansk-tyske grænseland 1933-1945*, Institut for Grænseregionsforskning, Aabenraa, s. 42-58.
- Conze, Eckart, Frei, Norbert, Hayes, Peter og Zimmermann, Mosche (2010): *Das Amt und die Vergangenheit. Deutsche Diplomaten im Dritten Reich und der Bundesrepublik*, Blessing, München.
- Hansen, Hans Schultz (2001): »Mindretal og flertal i Nordslesvig omkring 1940« i Bohn m.fl. (red.): *Nationale mindretal i det dansk-tyske grænseland 1933-1945*, Institut for Grænseregionsforskning, Aabenraa, s. 122-141.
- Helstrup, Søren (2000): *Truslen mod Danmark. Regeringen og de militære chefers trusselsopfattelse 1938-40*, Museum Tusulanum Press, København.
- Jespersen, Knud J.V. (2007): *RYTTERKONGEN. Et portræt af Christian 10.*, Gyldendal, København.
- Kirchhoff, Hans m.fl. (red.) (2005): *Hvem var hvem 1940-1945*, Gad, København.
- Klatt, Martin (2001): »Det danske mindretal i Sydslesvig – infiltreret af kommunister?« i Bohn m.fl. (red.): *Nationale mindretal i det dansk-tyske grænseland 1933-1945*, Institut for Grænseregionsforskning, Aabenraa, s. 102-121.
- Kristensen, Henrik Skov (1995): »Grænsen og besættelsen« i Becker-Christensen (red.): *Grænsen i 75 år*, Institut for Grænseregionsforskning, Aabenraa, s. 79-109.
- Kristensen, Henrik Skov (2003): »Den 9. april 1940 og grænseflytningsrygterne« i Schultz Hansen m.fl. (red.): *Sønderjylland under krig og besættelsen 1940-1945*, Historisk Samfund for Sønderjylland, Aabenraa, s. 11-33.
- Kristensen, Henrik Skov (2007): »Mellem Hitler og hjemstav. Folkegrupperfører Jens Møller« i Lauridsen (red.): *Over stregen – under besættelsen*, Gyldendal, København, s. 582-608.
- Kühl, Jørgen (2001): »Nationale mindretal i det dansk-tyske grænseland 1933-1945. En oversigt« i Bohn m.fl. (red.): *Nationale mindretal i det dansk-tyske grænseland 1933-1945*, Institut for Grænseregionsforskning, Aabenraa, s. 59-101.
- Lauridsen, John T. (2002): *Dansk nazisme 1930-45 – og derefter*, Gyldendal, København.

- Lidegaard, Bo (2003): *Overleveren 1914-1945. Dansk udenrigspolitisk historie 4*, Gyldendal, København.
- Lidegaard, Bo (2005): *Kampen om Danmark 1933-1945*. Gyldendal, København.
- Lubowitz, Frank (2003): »Det tyske mindretal« i Schultz Hansen m.fl. (red.): *Sønderjylland under krig og besættelsen 1940-1945*, Historisk Samfund for Sønderjylland, Aabenraa, s. 57-76.
- Lubowitz, Frank (2005): »Mindretallet 1920-1945«, i Kühl (red.): *København-Bonn Erklæringerne 1955-2005. De dansk-tyske mindretalsklæringers baggrund, tilblivelse og virkning*, Institut for Grænseregionsforskning, Aabenraa, s. 101-123.
- Meissner, Gustav (1935): *Grenzland Nordschleswig. Ein Wanderbuch*, Flensburg.
- Munch, Peter (1966): *Erindringer 1933-1939. Paa Vej mod Krigen*, Nyt Nordisk Forlag, København.
- Nissen, Henrik S. (1973): *1940. Studier i forhandlingspolitikken og samarbejdspolitikken*, Gyldendal, København.
- Noack, Johan Peter (1974): *Det tyske mindretal i Nordslesvig under besættelsen*, Munksgaard, København.
- Poulsen, Henrik (1970): *Besættelsesmagten og de danske nazister. De politiske forhold mellem tyske myndigheder og nazistiske kredse i Danmark 1940-43*, Gyldendal, København.
- Tägil, Sven (1970): *Deutschland und die deutsche Minderheit in Nordschleswig. Eine Studie zur deutschen Grenzpolitik 1933-1970*, Lund Studies in International History, Stockholm.
- Yahil, Leni (1967): *Et Demokrati på Prøve. Jøderne i Danmark under Besættelsen*, Gyldendal, København.

NOTER

- Denne artikel er blevet til i forbindelse med afslutningen en mere omfattende biografi om Renthe-Fink, der bliver bragt i antologien *Hitlers mænd i Danmark*, der formentlig udkommer i efteråret 2012. Det er planen, at jeg i løbet af de næste år skriver en samlet biografi om Renthe-Fink, som bliver udgivet i bogform.
- Herefter benævnt AA i artiklen.
- I perioden 9. april 1940 til slutningen af september 1942 var han egentlig *Rigsbefuldægtiget*, men i denne artikel benyttes gesandt-titlen.
- AA: Pers. Akten, Nr. 12.079, 12.080 og 12.081, Cécil von Renthe-Fink og BArch: Nachlass Cécil von Renthe-Fink, Bestand N-1192.
- AA: Politische Archiv: Kopenhagen 78-82: Nordschleswig.
- Henrik S. Nissen (1973): *1940. Studier i forhandlingspolitikken og samlingspolitikken*. Gyldendal.
- Henning Poulsen (1970): *Besættelsesmagten og de danske nazister. De politiske forhold mellem tyske myndigheder og nazistiske kredse i Danmark 1940-43*, Gyldendal.
- Leni Yahil (1967): *Et Demokrati på Prøve. Jøderne i Danmark under Besættelsen*. Gyldendal.
- <http://daten.digitalen-sammlung.de/0001/bsb00016339/images/index.html?fip=193.174.98.30&id=00016339&seite=454>
- Contze m.fl. (2010). Det gælder især Weizsäcker, Grundherr og Rintelen.
- Denne afsnit er baseret på AA: Pers. Akten, Nr. 12.080, Cécil von Renthe-Fink, band 1. Mai 1913-31. April 1937 samt Frantz (2003). Breslau hedder i dag Wrocław.
- BArch: Nachlass Cécil von Renthe-Fink, Bestand N-1192, Band Nr. 9. Brev fra oktober 1946 fra Christa von Renthe-Fink til Lord Robert Cecil.
- Afhandlingen har titlen »Die Ver-

- kehrsfähigkeit des Kux im preussischen Bergrecht*«.
14. AA: Pers. Akten, Nr. 12.080, Cécil von Renthe-Fink, band 1. Mai 1913-31. April 1937.
  15. Der henvises til Jakobec (2006) for en grundig undersøgelse af Elbenkommissionens arbejde.
  16. BArch: Nachlass Cécil von Renthe-Fink, Bestand N-1192, Band Nr. 25 og AA: Pers. Akten, nr. 12.080, Cécil von Renthe-Fink, Band 1.
  17. Den parlamentariske Kommissionen (herefter PK), bind II, bilag 1 vedr. en politiafhøring af Renthe-Fink den 23. juli 1946.
  18. BArch: Nachlass N-1192. Cécil von Renthe-Fink, Band Nr. 25. Min oversættelse af forelæsningsnoter til kurset »Internationale Organisation«.
  19. BArch: Nachlass Cécil von Renthe-Fink, Bestand N-1192, Band Nr. 25. Min oversættelse af forelæsningsnoter til kurset »Internationale Organisation«.
  20. Franz (2003).
  21. For en grundig gennemgang af *Deutsche Volkspartei*, læs fx Ludwig Richter (2002): *Die Deutsche Volkspartei 1918-1933* og vedrørende overgangen fra Weimar-republikken til den nazistiske udenrigs- og sikkerhedspolitik f.eks. kapitel 4 i Eric Kurlander (2009): *Living with Hitler. Liberal Democrats in the Third Reich*.
  22. BArch: Nachlass Cécil von Renthe-Fink, Bestand N-1192, Band Nr. 7. Min oversættelse af Eidestättliche Erklärung – tro-og-love-erklæring – dateret 24. juli 1948, der er skrevet af Rintelen. Det er naturligvis meget vanskeligt kildemateriale at arbejde med, idet en lang række embedsmænd tilknyttet AA og andre ministerier skrev om hinanden i forbindelse med opgøret efter krigen. von Rintelen var blandt andet tilknyttet Udenrigsminister Joachim von Ribbentrops personlige stab i perioden 1941-1943.
  23. AA: Pers. Akten, nr. 12.080, Cécil von Renthe-Fink, Band 1. Mai 1913-31. April 1937.
  24. PK, Bind II, bilag nr. 1 s. 5. Afhøring af Renthe-Fink den 23. juli 1946 og Conze m.fl. (2010), s. 97-98.
  25. BArch: Nachlass Cécil von Renthe-Fink, Bestand N-1192, Band Nr. 7. Eidestättliche Erklärung – tro-og-love-erklæring – dateret 24. juli 1948 skrevet af Rintelen.
  26. PK, bind II, bilag nr. 1 side 5. Afhøring af Renthe-Fink den 23. juli 1946.
  27. PK, bind II, bilag nr. 1 side 5.
  28. PK, bind II, bilag nr. 1 side 5. Afhøring af Renthe-Fink den 23. juli 1946 og BArch: Nachlass Cécil von Renthe-Fink, Bestand N-1192, Band Nr. 22, udkast til kronikker i Politiken den 19. og 20. november 1958 skrevet af Bjørn Svensson. Svensson var gennem mange år en førende dansksindet debattør, især om forhold vedrørende det dansk-tyske grænseområde.
  29. Citaterne her fra PK, bind II, bilag nr. 1, side 5.
  30. BArch: Nachlass Cécil von Renthe-Fink, Bestand N-1192, Band Nr. 22, udkast til kronikker i Politiken den 19. og 20. november 1958.
  31. Ibid.
  32. Ibid.
  33. Becker-Christensen (1995), s. 66.
  34. Skov Kristensen (2007), s. 605. Jens Møller var mindretallets nazistiske leder fra 1938 til befrielsen i 1945.
  35. Becker-Christensen (1995), s. 75.
  36. AA: Pers. Akten, nr. 12.080, Cécil von Renthe-Fink, Band 1. Mai 1913-31. April 1937.
  37. BArch: Nachlass Cécil von Renthe-Fink, Bestand N-1192, Band Nr. 22. Referat fra samtale med Renthe Fink skrevet af redaktør Bjørn Svensson i forbindelse med to kronikker i Politiken den 19. og 20. november 1958 og Lidegaard (2003), s. 314.
  38. BArch: Nachlass Cécil von Renthe-Fink, Bestand N-1192, Band Nr. 22. Udkast til kronikker i Politiken den 19. og 20. november 1958.
  39. AA: Pers. Akten, nr. 12.080, Cécil von Renthe-Fink, Band 2. Min oversættelse af rapport fra den 6. november 1937.

40. AA: Pers. Akten, nr. 12.080, Cécil von Renthe-Fink, Band 2.
41. Rigsdagstidende, 1936-37, spalte 6908-6922 og AA: Pers. Akten, nr. 12.080, Cécil von Renthe-Fink, Band 2. Min oversættelse af indberetning dateret 21. maj 1937.
42. Rigsdagstidende 1937-38, spalte 5518-5533, vedrørende debat om finansloven den 12. april 1938.
43. AA: Politisches Archiv, Kopenhagen 82: Nordschleswig. Min oversættelse af indberetning dateret den 19. april 1938.
44. AA: Politisches Archiv, Kopenhagen 82: Nordschleswig. Brev dateret den 17. maj 1938.
45. Angående Louis von Kohl henvises til Henrik Stevnsborgs biografi i Gads leksikon *Hvem var hvem under besættelsen*, idet han var en meget farverig mand med mange fortolkningsmuligheder.
46. AA: Politisches Archiv, Kopenhagen 82: Nordschleswig. Min oversættelse af indberetning dateret den 3. juni 1938.
47. Vedrørende folketingsvalget i 1939, læs: Schultz Hansen (2001) og Tägil (1970).
48. Tägil (1970), s. 144-148.
49. PK, XIII, beretningen s. 12 og bind 1, s. 3-4 vedrørende brev fra Grundherr til Renthe-Fink den 20. og 23. maj 1939 samt Skov Kristensen (2007), s. 586-587.
50. Duckwitz var tysk marineattaché i Danmark under Besættelsen, og er især forbundet med redningen af de danske jøder i oktober 1943.
51. Forholdet til Meissner analyseres grundigere i biografien om Renthe-Fink, der udgives i antologien *Hitlers mænd i Danmark*, der formentlig udkommer i efteråret 2012.
52. PK, XIV, beretningen s. 12 og bilag 1, s. 3-4 vedrørende brev fra Grundherr til Renthe-Fink den 20. og 23. maj 1939.
53. Angående ikke-angrebepagten læs f.eks. Munch (1966), s. 282-315; Helstrup (2000), s. 71-85; Lidegaard (2003), s. 336-342 m.fl.
54. Man får et klart indtryk af dette pres fra Renthe-Finks side i løbet af maj 1939 ved at læse P. Munchs erindringer.
55. PK, bind XIV, bilag 5, s. 6 vedrørende brev fra Renthe-Fink til Grundherr den 1. juli 1939 og Skov Kristensen (2007), s. 587.
56. PK, bind XIV, bilag 8 s. 8, og Skov Kristensen (2007), s. 587-588.
57. PK, bind XIV, bilag 9, 10 og 11, s. 9-11 vedrørende telegram fra AA til gesandtskabet dateret 2. september 1939, brev fra Renthe-Fink til det tyske konsulat den 3. september samt indberetning fra Renthe-Fink til AA den 14. september 1939 og Skov Kristensen (2007), s. 587.
58. PK, XIV, beretningen s. 14-15.
59. Skov Kristensen (2003).
60. PK, bind I, bilag nr. 10, s. 42-51. Det fremgår ikke helt klart, hvornår beretningen er skrevet, men den er modtaget af Den parlamentariske Kommission den 25. juni 1945.
61. PK, XII, bilag 89, s. 471 og Skov Kristensen (2003).
62. PK XIV, bilag 20, s. 20.
63. PK XIV, bilag 34 og 35 s. 42-44. Læs også Skov Kristensen (2007), s. 588-592 for en analyse af Jens Møllers og mindretallets ageren i de første besættelses måneder.
64. PK XIV, bilag 43 s. 53-54.
65. Dette gør jeg naturligvis meget mere ved i den tidligere omtalte biografi om Renthe-Fink, som udgives i antologien *Hitlers Mænd i Danmark*.
66. Angående Fritz Clausen og DNSAP henvises til Lauridsen (2002) og i forhold til de danske nazisters handlinger under Besættelsen til Poulsen (1970).
67. PK XIV, bilag 67, s. 96.
68. Angående nytårskrisen henvises til Poulsen (1970) og Nissen (1973).
69. Her citeret efter Yahill (1966), s. 61, og den tyske ordlyd kan genfindes i BArch: Nachlass Cécil von Renthe-Fink, Bestand N-1192, Band Nr. 16 vedrørende udkast til meget udførlige svar til Yahil, her fra »Zu Ihrer Frage Nr. 1: Verhandlungen mit deutschen Persönlichkeiten«. Nissen (1970), s. 239 har anført, at det nødvendigvis må være på mødet

den 18. december 1940, at dette fandt sted, selv om Renthe-Fink selv har anført, at det var i januar 1941.

70. Skov Kristensen (2007)

71. AA: Pers. Akten, nr. 12.080, Cécil von Renthe-Fink, Band 3.

Zusammenfassung

Der deutsche Gesandte in Dänemark, Cécil von Renthe-Fink, war ein Diplomat der alten Schule. Geprägt durch die Außenpolitik der Weimarer Republik, hielt er internationale politische Zusammenarbeit für vorteilhaft. Beginnend mit seiner Ernennung im Sommer 1936 war es seine Hauptaufgabe, gute politische und wirtschaftliche Verbindungen zwischen Deutschland und den skandinavischen Ländern zu schaffen. Aus eben diesem Grund bremste das Auswärtige Amt leitende Personen der deutschen Minderheit aus, die sich zu sehr einmischten und eine Grenzrevision forderten. Bei der Besetzung Dänemarks am 9. April 1940 versprach das Deutsche Reich Dänemark territoriale und politische Unabhängigkeit. Ruhe und Ordnung im Land zu bewahren war deshalb Renthe-Finks zentrale Aufgabe und die deutsche Minderheit bekam strenge Auflagen sowie ein Verbot, sich zur Grenzfrage zu äußern. In diesem Sinne war die deutsche Besetzung – jedenfalls vorläufig – ein Garant für die Verhinderung einer Grenzrevision.